

Macaristan'da Yönetici Osmanlı Aileleri Leading Families in Ottoman Hungary

Géza Dávid*

Özet

16'nci ve 17'nci yüzyıl Osmanlı arşiv kaynaklarında anılan, yüksek görevlerde bulunanların ailevî ilişkilerini saptamak genellikle oldukça zordur. Yine de kimi önemli sülaleleri izlemek mümkündür. Ayrıca sülale fertleri arasında akrabalık bağları olmayan birkaç grubu da bu kapsama sokmak yerindedir. Bunların arasında Türk asıllı olanlar da bulunmaktadır. Fakat çoğu Balkanlardan gelen İslâmiyete sonradan girmiş olan kimselerdir. İlk grubun en iyi bilinen örneği 1546 yılında Budin/Buda vilayetinin ilk tahririni yapan ve 1549'da paşalığın defterdarlığı görevine getirilen Çandarlızade Halil Bey'dir. Slav kökenli olan ailelerden Yahyalılar ve Sokollular başta gelir. Yahya Paşa'nın neslinden ve akrabalarından Bali, Mehmed ve Arslan Paşaların Budin beylerbeyliğine atanmış olmaları, Arslan, Derviş ve Mehmed Beylerin ise birer sancak beyi olarak görevlendirilmeleri bu sülalenin ne kadar nüfuzlu olduğunu ve faaliyet alanlarının 1540'lı yıllarda Balkanlardan Macar topraklarına kaydığını açık bir şekilde göstermektedir. Sokollular ise 1566'dan 17'nci yüzyılın ilk on yıllarına kadar yönetici konumundaydılar. *Aranid* lakabıyla karşımıza çıkan kişiler ise meşhur bir Arnavut ailesine mensuptular. Dört-beş kişiden oluşan doğulu bir klan (Ulama, Kanber, "Deriel", Mehmed Han ve Velican Bey) Tekeli boyuna, Zulkadirilere ve bilinmeyen soya bağlı olup bir dönem İran şahına da hizmet ettiler. Hırvat asıllı, kariyerinin ilk safhasında Yahyapaşaoğlu Mehmed Bey'in voyvodası olan ve bu ocak ile sonradan da ilişkide kalan Kasım Bey/Paşa ise kendi adamlarından daha kalabalık bir şebeke oluşturabildi. Büyük olasılıkla Macar asıllı, aralarında sıkı ilişki bağları olan bir ümera grubu da İskender, Deák (Kâtip) Mehmed ve Macaroğlu Ali Paşa'dan meydana geldi. Bu aile ve grupların gerçek gücünü, neyi ve ne kadar etkileyebildiklerini, beklenenin ötesine giden tutumlarını merkezin hangi ölçüde frenleyebildiğini veya frenlemek istediğini, onlarla ne tür iç siyaset oyunlarına girdiğini yeterince bilmiyoruz. Tartışmasız olan bir şey varsa o da üzerinde durduğumuz dönemde sistemin oldukça aksaksız yürüdüğüdür. Bunun en önemli nedenlerinden biri, belki de en önemlisi, onlara olağanüstü iyi gelir sağlanmış olması, ayrıca da hem prestij hem imkânlar açısından özel duruma sahip olmalarıdır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Macaristan'ı, taşra yönetimi, yönetici aileler, çok ulusluluk.

* Prof. Dr., Macaristan.

Abstract

It is often rather difficult to figure out the family relationships of high-ranking officials in Hungary mentioned in the sixteenth- and seventeenth-century Ottoman sources. Nevertheless, it is possible to follow the fortunes of members of certain important kinship groups. Also worthy of attention are prominent individuals who were not affiliated by blood, but who belonged to common networks. Among these, we find individuals of Turkish origin, but encounter many more who were renegades, from families which hailed from the Balkans. Those from Turkey are best represented by Çandarlızade Halil *bey*, who drew up the first cadastral surveys of the *sancaks* comprising the *vilayet* of Budin/Buda in 1546 and who went on to become *defterdar* of the same province in 1549, while the most significant families of Slav background were the Yahyalis and the Sokollus. The fact that three of Yahya *paşa*'s offspring and other relations (Bali, Mehmed, and Arslan *paşas*) were appointed governors of Buda and another three (Arslan, Derviş, and Mehmed *bey*s) were each charged with setting up a new *sancak* shows how influential this kinship group was, and that it transferred its main field of activity from the Balkans to the Hungarian territories in the 1540s. The Sokollus occupied high administrative positions from 1566 up until the 1620s. District governors with the cognomen Aranid were descended from a well-known Albanian noble family. One kinship group, with four or five members (Ulama, Kanber, 'Deriel', Mehmed Han, and Velican *bey*s), originated from the eastern parts of the Empire; certain of them belonged to the Tekeli tribe and another was of Zulkadirli background, while the remainder were of unknown descent and had been in the shah of Iran's service before coming to Hungary. Of Croatian origin, Kasım *bey* and *paşa*, who began his career as a *voyvoda* for Yahyapaşaoğlu Mehmed *bey* and who remained in close contact with the *bey*'s kinsfolk, was able to create quite a large following from among his subordinates. A smaller group of interrelated *ümera* – İskender, Deák ('Scribe') Mehmed, and Macaroğlu Ali *paşa* – probably had Hungarian forebears. It is still difficult to determine the real strength of these families and groupings, and also the kinds of developments they could influence and how far this influence went. Other issues are the extent to which the centre – if it so wished – could check their actions, should these go beyond the limits customary, and the kinds of political games the centre played with them. However, what cannot be disputed is that the system generally functioned rather efficiently in the period under discussion. An important reason for this – perhaps the most important one – was the very great remuneration given these officials, while the enormous prestige and extraordinary possibilities accompanying their roles also played a part.

Keywords: Ottoman Hungary, local administration, influential families, multinationalism

16'ncı ve 17'nci yüzyıl Osmanlı arşiv kaynaklarını incelediğimiz zaman çeşitli yüksek görevlerde bulunanların çoğunlukla sırf kendi adlarıyla anılmış olduklarını görüyoruz. Yani Mehmed, Ahmed, Hasan ve Hüseyin Bey /Paşalar birbirlerini izliyorlar. Bu nedenle aralarındaki ailevi ilişkileri saptamak genellikle oldukça zordur. Bazen atası da yöneticilik yapmışsa, o da paşa veya bey olarak gösterilmekteydi. Kimi durumlarda oldukça tanınmış bir kişi ile olan akrabalık "hiş-i" tabiriyle ifade ediliyordu. Ayrıca, kendi işlerini kolaylaştırmak için aynı dönemde aynı bölgede hizmette bulunan iki üç Mahmud Beyi birbirinden ayırt etmek için kâtipler ara sıra kimi belirginleştirici adlar da eklemekteydiler. Ancak Metin Kunt'un araştırmalarına göre önemli akrabalıklara değinme alışkanlığı 1560'lı yıllara doğru terk edilmeye yüz tuttu.¹ Ümeranın hangi aileden geldiği konusunda tarih kitapları bazen daha fazla bilgi sağlıyor. Ancak – özellikle 16'nci yüzyıl söz konusu olduğunda – tarihlerin bir kısmının çağdaş olmaması, inanılabilirlik açısından ara sıra problem yaratıyor. 17'nci yüzyılda ise paşa ve beyler tarih kitaplarında lakaplarıyla zikrediliyor. Yalnız bu lakaplar, çoğunlukla ilgili kişinin bir vücut veya başka özelliğini yansıttıkları için, babadan oğula pek geçmiyordu. Üzerinde durmak istediğim konunun baş ağrıtan başka bir karakteristiği, yaygın bir isim taşıyan beylerbeyi veya sancakbeylerinin uzak bir yere atanmaları halinde takiplerinin zor oluşudur. Bu da, birkaç büyük ailenin dışında, kimin kiminle akraba olduğunu ister senkronik ister diyakronik düzeyde (yani nesilden nesile) tespit etmenin pek de kolay olmadığı anlamına gelmektedir. Yine de, bir taraftan eskiden beri bilinen, öte yandan değişik arşiv tasniflerinde karşımıza çıkan, bazı önde gelen ailelerden bazılarını bir araya toplamak mümkündür. Konumuzu biraz genişleterek yerel klanları da eklersek Osmanlı Macaristanı sosyal tablosunun üst tabakası hakkında biraz daha fazla bilgi edinmeyi umabiliriz. Anlatacaklarım bir taraftan elimizdeki olanakları örneklendirmek, öte yandan kimi yanlış anlaşılmalara düzeltmekten ibarettir.

Bu bağlamda en şöhretli ve nadir bir örnek, Macar topraklarında görevde bulunan hakikî bir Anadolu Türk ailesinden Çandarlızadelere mensup bir Osmanlı şahsiyetidir. 14 Ekim 2011 tarihinde ansızın yitirdiğimiz ve bu çalışmayı hatırasına ithaf etmek istediğim hocam, Gyula Káldy-Nagy'nin tespitine göre 1545'te Budin'e gelen ve yeni kurulan bölgenin ilk tahrir işlemlerini yürüten Halil Bey,² en geç 1549'dan itibaren aynı vilayetin defterdarıydı.³ Nüfus ve tarımla ilgili verileri pek güvenilir olmayan bu ilk mufassal defterleri Habsburglarla ve Erdel prensleriyle sürdürülen hudut tartışmalarında –çoktan bilindiği gibi– uzun bir süre için bir nevi mutlak başvuru kaynağı rolünü

¹ Metin Kunt, *The Sultan's Servants, The Transformation of Ottoman Provincial Government, 1550–1650*, (The Modern Middle East Series, 14.), Columbia University Press, New York 1983, s. 62.

² Gyula Káldy-Nagy, *Harács-szedök és ráják, Török világ a 16. századi Magyarországon*. (Kőrösi Csoma kiskönyvtár, 9.) Akadémiai Kiadó, Budapest 1970, s. 66.

³ Lajos Fekete, *Budapest a törökkel*, (Budapest története III.) Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest 1944, s. 211, not 28.

oynamıştı: İçinde izi bulunan yerleşim yerleri Osmanlı gözüyle kendi toprağı sayılıyordu. 1552 yılında, bazıları oldukça ilginç kimi Mühimme Defteri kayıtlarında Halil Bey’i aynı vazifede görüyoruz.⁴ Bu belgelerin birinde, Budin beylerbeyi Ali Paşa, Halil Bey’in sancakbeyliğine terfi edilmesini rica ediyor. Ancak Divan-ı Hümayun’dan çıkan cevaba göre “*şimdi hazır sancak olmayub inşallahu’l-aaz düşdükte [Halil] uluvv-i refetüm ile behremend ve muhassıl*” olacak.⁵ Ve gerçekten birkaç yıl sonra, 9 Kasım 1554 günü Sirem (Szerém) sancağından Lipova (Lippa) sancağına atanan bir Halil karşımıza çıkıyor.⁶ Bir süre sonra bu zat –vilayet merkezi geçici olarak Lipova’ya taşındığı zaman– Temeşvar (Temesvár) sancakbeyliğine ve aynı zamanda bu vilayetin mal defterdarlığına getirilmiştir.⁷ Yalnız bu Halil’in bizim aradığımız kişiyle aynı olup olmadığı biraz şüpheli. Hâlbuki 1552’de Estergon (Esztergom) beyi de bu adı taşıyordu.⁸ Sirem’e hangisinin atandığını öğreninceye kadar bu konuda kesin karara varmamız mümkün değildir. Çandarlıoğlu Halil’in Lipova–Temeşvar’da bulunduğu kanıtlanabilse de sonradan kuşkusuz Budin’de ve tekrar defterdar olarak çalıştığı anlaşılmaktadır.⁹ Uzunçarşılı’nın 5 numaralı Mühimme Defterinden alıntılacağı gibi Eylül 1565’te bu görevden mazulken İstanbul’a dönmesine izin verildi.¹⁰ Her hâlükarda gerek babasının menşei ve Şam beylerbeyi oluşu,¹¹ gerek kendisinin dönemin şeyhülislamı Sadullah Sadî Çelebi’nin kızıyla evlenmiş olması¹² ne kadar nüfuzlu çevrelerde büyüüp dolaştığını göstermektedir. Sonuç olarak diyebiliriz ki bu aile yalnız bir tek kişi ile Macar topraklarında temsil edilmiştir ve Halil’in çocuklarından haberimiz yoktur.

İkinci ve nispeten daha iyi bilinen örneğimiz, 15’nci yüzyıldan başlayarak Balkanlarda şöhret kazanan ve daha sonra –en azından kısmen– Macaristan’da faaliyette bulunan Yahya Paşa sülalesidir. Ailenin kurucusu sayılan Bosna ve Niğbolu beyi, ayrıca da iki kez Anadolu, üç kez ise Rumili beylerbeyi olan Yahya Paşa, Hedda Reindl’in Sanuto’ya atfen öne sürdüğü bilgiye göre Arnavut asıllıydı.¹³ Genelde güvenilirliğiyle bilinen Venedik tarihçisinin bu noktada

⁴ Géza Dávid–Pál Fodor, “*Az ország ügye mindenek elött való*” *A szultáni tanács Magyar-országgra vonatkozó rendeletei (1544-1545, 1552)*, “*Affairs of State Are Supreme*”, *The Orders of the Ottoman Imperial Council Pertaining to Hungary (1544–1545, 1552)*, (História könyvtár, okmánytárak) História-MTA Történettudományi Intézet, Budapest 2005, çeşitli yerler.

⁵ G. Dávid–P. Fodor, *A.g.e.*, s. 310.

⁶ İstanbul, Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Mühimme defteri* 1, s. 174/994.

⁷ BOA, *Kepeci* 214, s. 28.

⁸ G. Dávid–P. Fodor, “*Az ország ügye mindenek elött való*”, s. 527, 616.

⁹ L. Fekete, *Budapest a törökörban*, 211, not 28.

¹⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Çandarlı Vezîr Ailesi*, (Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII/66.) Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1974, s. 111.

¹¹ İ. H. Uzunçarşılı, *A.g.e.*, s. 108-110.

¹² Gy. Káldy-Nagy, *Harács-szedök és ráják*, s. 67.

¹³ Hedda Reindl, *Männer um Bayezid, Eine prosopographische Studie über die Epoche Sultan Bayezids II, (1481–1512)*, (Islamkundliche Untersuchungen, 75.) Klaus Schwarz Verlag, Berlin 1983, s. 335–345.

yanılıp yanılmadığını söylemek zor. Nasıl olsa, Yahya Paşa'nın hem kendisinin hem haleflerinin bir dönem Bosna ve Sırbistan'da yaşayıp hizmet ettiklerini görüyoruz. Şunu da hatırlatalım ki Safvet Beg Başağić –tam menşeiini belirtmeden– onu meşhur Hırvat, Boşnak ve Hersekliiler arasında anmıştır.¹⁴

Yahya Paşa'nın oğullarından biri, Semendire (Szendrő/Smederevo) ve Bosna sancakbeyi olan Bali Bey, Macaristan tarihinde hiç şüphesiz bir dönüm noktası oluşturan Mohaç (Mohács) Meydan Savaşı'nın Osmanlı başarısıyla neticelenmesinde önemli rol oynamıştır. İkinci Budin beylerbeyi ve sık sık “Küçük” lakabıyla anılan Bali Paşa'nın, bu Bali Bey'in oğlu olup olmadığı konusunda çeşitli çağdaş ve modern yazarlar arasında tutarsızlık bulunmaktadır. Oysa bu kumandan ve yönetici H. 933/M. 1526–1527'de ölmüştür.¹⁵ Bunun dışında, Claudia Römer'in Budin beylerbeyi Bali Paşa'nın mührüne dayanarak saptadığı gibi söz konusu idarecinin babası Hamza'dır.¹⁶ Bu iki delilin sayesinde sorun çözülmüşe benziyor. Yine de, çağdaş tarih yazarı Muradî¹⁷ ve Alman gezgini Hans Dernschwam¹⁸ da ikinci Budin valisini aynı lakapla, yani “Küçük” olarak zikrediyor. Yanlış anlaşılmalara kısmen bundan kaynaklanabilir. Esas olarak bizi ilgilendiren nokta şu: Boyaniç-Lukaç'ı izleyerek Markus Köhbach'ın öne sürdüğü gibi, bu kişi de muhtemelen Yahyapaşahlılar klanına bağlıydı.¹⁹

1543 yılında vefat eden Bali Paşa'nın yerine kesin olarak tespit edilebildiği gibi, Yahya Paşa'nın oğlu Mehmed Paşa geçmişti.²⁰ Kendisi daha önce Semendire sancakbeyiydi ve çeşitli askerî harekâta katılmıştı. 1548'de Budin'de öldüğü, dönemle ilgili yazılarda tekrarlanmaktadır.²¹ Oysa, oğlu Arslan Bey'in kaleme aldığı bir arzdan onun Semendire sancakbeyi iken ebediyete intikal etmiş olduğu anlaşılıyor.²² Babasının bu fani dünyadan ayrıldığında hangi görevde bulunduğunu oğlu muhakkak iyi biliyor olmalı. Dolayısıyla bu veriye güvenebiliriz.

¹⁴ Safvet Beg Başağić, *Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u turski carevini*, Matica hrvatska, Zagreb 1931, s. 37.

¹⁵ İbrahim Peçevi'ye atfen Hubert Neumann, “Türkische Urkunden zur Geschichte Ungarns und Polens”, *Der Islam*, 8 (1918), s. 122.

¹⁶ Claudia Römer, “Einige Urkunden zur Militärverwaltung Ungarns zur Zeit Süleymâns des Prächtigen”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, XLIII (1989), s. 24, not 4.

¹⁷ József Thúry, *Török történetrók. II. (1521–1566)*. (Török-magyarkori történelmi emlékek. Második osztály: írók.) Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1896, s. 282, 296.

¹⁸ Franz Babinger, *Hans Dernschwams Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel und Kleinasien (1553/55)*, Duncker und Humblot, München–Leipzig 1923, s. 6.

¹⁹ Markus Köhbach, *Die Eroberung von Füleke durch die Osmanen 1554. Eine historisch-quellenkritische Studie zur osmanischen Expansion im östlichen Mitteleuropa*. (Zur Kunde Südosteuropas, II/18.) Böhlau, Wien–Köln–Weimar 1994, s. 224, not 108.

²⁰ Antal Gévay, *A' budai pasáké*, Strauss Antal özvegye, Bécs 1841, s. 5/2.

²¹ Örneğin A. Gévay, *A.g.e.*, s. 6/3, Gy. Káldy-Nagy, *Harács-szedőké és rújják*, s. 66 vb.

²² BOA, *Kepeci* 209, s. 37.

Yukarıda zikredilen Arslan Bey/Paşa'nın hayatı hakkında Yasemin Altaylı'nın *OTAM* dergisinde çıkan makalesinden Türk okuyucular nispeten ayrıntılı bilgi edinebiliyorlar.²³ Bu yazıyı Claudia Römer²⁴ ve Markus Köhbach'ın²⁵ tebliğ ve notlarıyla birleştirip kimi arşiv belgeleriyle bütünleştirerek Arslan'ın sırasıyla aşağıdaki görevlerde bulunduğunu söyleyebiliriz:

- 1537 yılı civarından başlayarak geniş anlamda Yahyalıların hâkimiyeti altında olan Pojega (Pozsega)'nın 18 Eylül 1541 tarihine dek ilk sancakbeyi,
- adı geçen tarihten itibaren Prizrin (Prizren) mirlivası,²⁶
- 1543 civarında Vulçitrın (Vuçitrn) beyi,
- 15 Nisan 1550'ye kadar Klis (Klissa) beyi,
- bu tarihten sonra Hatvan “ve Eğri (Eger)”²⁷ beyi,
- 18 Ocak 1553'ten 10 Ekim 1555 öncesine kadar²⁸ İstolni Belgrad (Székesfehérvár) beyi,
- 5 Ocak 1557'ye kadar Silistre (Silistra) beyi,
- bu günden sonra kısa bir müddet için Filek (Füle) beyi,
- 1557 Eylülünden 1559 yaz aylarına kadar Mohaç–Peçuy (Pécs)²⁹ beyi,
- kısa bir mazuliyetten sonra 15 Ekim 1560'tan itibaren tekrar Pojega beyi,
- tam belli olmayan bir tarihten itibaren ama kesinlikle Kasım 1563'te Semendire beyi.³⁰

Ayrıca Römer'den Arslan Paşa'nın Budin'de gerçekleştirdiği önemli inşaatlardan da haberdar oluyoruz. Yine aynı makalede Arslan'ın beylerbeyi olduktan sonra da Semendire sancağındaki eski haslarının bir kısmından vaz geçmeyerek gelirlerini toplamaya çalıştığı ve bu nedenle ölümünden sonra bir teftişin yapıldığı belgelerle gözler önüne seriliyor.³¹

²³ Yasemin Altaylı, “Budın beylerbeyi Arslan Paşa (1565–1566)”, *OTAM*, 19 (2006), s. 33-51.

²⁴ Claudia Römer, “On Some *Hâşş*-Estates Illegally Claimed by Arslan Paşa, Beglerbegi of Buda 1565–1566”, *Studies in Ottoman History in Honour of Professor V. L. Ménage*. Editör C. Heywood and C. Imber, ISIS, İstanbul 1994, s. 297.

²⁵ M. Köhbach, *Die Eroberung von Füle*, s. 220–224, not 107.

²⁶ BOA, *Maliye defteri* 34, y. 678^a ve y. 427^a.

²⁷ Feridun M. Emecen–İlhan Şahin, “Osmanlı taşra teşkilâtının kaynaklarından 957–958 (1550–1551) tarihli sancak tevcih defteri”, *Belgeler* 23 (1999), s. 62, 101.

²⁸ M. Köhbach, *Die Eroberung von Füle*, s. 262, not 246.

²⁹ Géza Dávid, “Mohács–Pécs 16. századi bégjei”, *Pécs a törökörban*. (Tanulmányok Pécs történetéből, 7.) Pécs Története Alapítvány, Pécs 1999, s. 71 ve not 157.

³⁰ BOA, *Kepeci* 218, s. 48.

³¹ C. Römer, “On Some *Hâşş*-Estates”, s. 297–318.

Yahyapaşahlara bağlı başka bir önemli kişi Derviş Bey'di. Babasının kim olduğu hakkında iki rivayet vardır. Bazılarına göre yukarıda anılan üçüncü Budin beylerbeyi Mehmed Paşa'nın,³² bazılarına göre ise ikinci Budin beylerbeyi Bali Paşa'nın oğluydu.³³ Bu ikileme 1553'te kaleme alınan bir tımar ruznamçesi kaydı açıklık getirmektedir.³⁴ Bu kayıta İnebahtı sancakbeyi olan Hasan Bey'e, Bali Paşa oğlu Derviş Bey'in kimi köylerinin teslim edilmiş olduğu anlatılıyor. Bu belgenin devamı daha önceki bir savımızı pekiştirmek açısından da önemlidir: Buna göre Derviş Bey, söz konusu köyleri vaktiyle Vidin mirlihası olan Bali Bey'den almıştır. Bu Bali Bey Yahya Paşa oğlundan başka bir kimse değildir. Çünkü Yahya Paşa oğlu Bali Bey bir dönem Vidin mirlihalığı yapmıştır.³⁵

Derviş Bey'in yaşam öyküsünü yazarken, Yagodina şehrinin, ailesinin bir nevi merkezi olduğu anlaşılıyordu.³⁶ Hans Dernschwam'a göre, İstanbul'a yolculukları sırasında Derviş Bey'in, babası Küçük Bali tarafından yaptırılmış olan geniş avluya sahip tek katlı evinde gecelediler. Dönüşte ise aynı yerde kalamadılar, çünkü ev, beyin kendi adamlarıyla doluydu. Bunun nedeni kısmen Derviş Bey'in tam o sırada, yani 1555'te bir cami veya mescit inşaatına başlamış olmasıydı. Bunu yaparken buraya, harap olan kilise ve manastırlardan başta büyük bir mermer taş olmak üzere çeşitli malzeme getirildiğini öğrenmekteyiz. Bu bilgi hem kültür tarihi, hem de modern iletişim araçlarının olmadığı bir dönemde uzak bölgelerin yönetimi konusunda bilgi toplanılmasının başarısı açısından enteresandır. Bunun dışında, Dernschwam'ın gidişte ve dönüşte de değindiği ve bu düzeydeki yöneticilerin ne tür girişimlere başvurduklarını gösteren ilginç bir nokta daha var. Buna göre, Derviş Bey Yagodina bölgesine karlılarıyla, çocuklarıyla birlikte olmak üzere oldukça çok Macar yerleştirmişti. Büyük ihtimalle Lüteryen mezhebine bağlı olan papazları da vardı.³⁷ Bu haberi Johann Maria Malvezzi'nin Mart 1551 tarihinde Edirne'den yolladığı mektup da tasdik etmektedir. Habsburg (Nemçe) elçisinin anlattığı gibi sadrazam Rüstem Paşa ona, az önce Szigetvár yakınlarında ele geçirilen ve Derviş Bey tarafından oralara gönderilen 45 zincire vurulmuş haydut (başiboş asker) gösterdi.³⁸ Bu iki "batılı" gözlemcinin ileri sürdüklerini büyük bir şans eseri olarak 1560 civarında kaleme alınan bir Mufassal Tahrir Defteri kayıtları da doğrulamaktadır.³⁹

³² Gy. Káldy-Nagy, *Harács-szedök és ráják*, s. 66.

³³ F. Babinger, *Hans Dernschwams Tagebuch*, s. 6, M. Köhbach, *Die Eroberung von Füleke*, s. 224, not 108.

³⁴ Wien, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Ehemalige Konsularakademie, Krafft 284, y. 14r.

³⁵ Olga Ziroyeviç, *Tursko vojno uredjenje u Srbiji (1459–1683). L'organisation militaire turque en Serbie (1459–1683)*. Istorijski Institut, Beograd 1974, s. 264.

³⁶ Géza Dávid, "A Life on the Marches: the Career of Derviş bey", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, LIV (2001), s. 411–426.

³⁷ F. Babinger, *Hans Dernschwams Tagebuch*, s. 6, 259–260.

³⁸ *Austro-Turcica 1541–1552. Diplomatische Akten des habsburgischen Gesandtschaftsverkehrs mit der Hohen Pforte im Zeitalter Süleymans des Prächtigen*. Haz. Srećko M. Džaja–Günter Weiß. (Südosteuropäische Arbeiten, 95.) R. Oldenbourg Verlag, München 1995, s. 565/215.

³⁹ Wien, Österreichische Nationalbibliothek, Türk. Hss. Mxt. 632 (Flügel 1376).

Yagodina kasabası başlığı altında Derviş Bey'in 40 evli ve 10 bekâr (“mücerret”) erkek kölesi (“bende”-si) sıralanmaktadır. Bunlar başka bir yerde azatsız kul olarak anılıyorlar. Sahipleri öldükten sonra onlara Yagodina'nın yakınında bulunan Dobranje adlı bir mezraada yer gösterildi. Listede yer alan kişilerden 21'i hiç şüphesiz Macar adı taşıyor, geri kalanların ismi ya belirsiz ya da Slav asıllıdır. Demek ki 1551'de Edirne'de olanları Derviş Bey geri getirmiş olabilir, fakat doğal olarak Yagodina'da karşımıza çıkanlar başka bir grubun mensupları da olabilirler. Bu yerleştirmenin dikkati çeken bir özelliği daha var: Derviş Bey'in Kasım 1555'te sıralanan has gelirleri arasında Semendire sancağı Lefçe nahiyesinde 12.000 akçelik bir ünite de mevcut. Dört yerleşim yerinden oluşan bu birim “*ber kanda sancak tasarruf ederse haslarına mahsub olmak üzere*” onun elindeydi. Avrupa feodal düzenine benzeyen bu tasarruf şekli Macar topraklarında hizmet eden beyler arasında ender görülen bir olay değildi, fakat genellikle nüfuzlu kişiler ile ilgili olarak görünmektedir. Söz konusu yerlere baktığımızda bunlardan ilki Yagodina'dan başka bir kasaba değildi. Yer adlarının üçüncüsü ise “Yagodina'ya yakın” Dobranje idi. Demek ki bu yerler, tam bu bölgeye sevk ettiği Macarlarla alâkalı olarak dile getirilenlerdir. İdareci olarak atanan Derviş Bey ise, bir taraftan babasının tam onun için oluşturduğu Tuna (Duna) Kapudanlığını kurdu. Diğer taraftan da 1543'te ele geçirilen Segedin (Szedged) şehrinde Arslan Bey/Paşa'nın daha önce Pojega'da yaptığı gibi yeni bir sancak kurdu.

Yine 1543'te meydana getirilen İstolni Belgrad sancağının ilk yöneticisi de, karşımıza ilk kez Çingene livası beyi,⁴⁰ Estergon seferinde ise İnebahtı mirlivası⁴¹ olarak çıkan Yahya Paşa'nın öbür oğlu, Ahmed Bey'di. Kendisi yakındaki Ozora kalesine karşı yaptığı başarısız hücumun ardından görevden alınarak yerine 28 Ocak 1545 tarihinde Derviş Bey tayin edildi.⁴² Bu Ahmed Bey'in (Feridun Emecen ve İlhan Şahin'in yayımladığı bir defter kaydından anlaşıldığı gibi) sabıkan Mısır'da sancakbeyi; 1550'de ise Pojega ve Ösek (Eszék, Osijek) mirlivası olan ve yine Yahyapaşaoğlu olarak gösterilen Ahmed Bey'le aynı kişi olup olmadığı belli değilse de, hatası nedeniyle azledildiği bölgeden bir süre için bayağı uzaklara gitmiş olması ve sonra tekrar buralara dönmüş olması imkân dahilindedir.⁴³ Aynı zamanda bu veri, Yahyalıları yalnız Avrupa mintikalarında aramızın da doğru olmadığına işaret ediyor.

Yahya Paşa neslinden olan daha önemsiz öteki kişilerden şimdi yalnız Arad ve daha sonra yeni sancak merkezi Gyula'nın ilk mirlivası olan Mehmed Bey'i

⁴⁰ Tayyib M. Gökbilgin, “Kanunî Sultan Süleyman devri başlarında Rumeli eyaleti, livaları, şehir ve kasabaları”, *Bellekten*, XX/78 (1956), s. 262, not 18.

⁴¹ Mehmet İpçioğlu, “Kanunî Süleyman'ın Estergon (Esztergom) seferi 1543. Yeni bir kaynak”, *Osmanlı Araştırmaları*, X (1990), s. 143.

⁴² Gyula Káldy-Nagy, *A Budai szándzsák 1559. évi összeírása*. (Pest megye múltjából, 3.) Pest megyei Levéltár, Budapest 1977, s. 8, G. Dávid–P. Fodor, “*Az ország ügye mindenek elött való*”, s. 35, 36, 52, 54, 90 vb.

⁴³ F. M. Emecen–İ. Şahin, “Osmanlı taşra teşkilâtı”, s. 99.

anmakla yetiniyorum. Miklós Istvánffy'nin bir cümlesinden hareket ederek⁴⁴ bu kişinin Hristiyan asıllı olduğunu ve eski adının da Mihály Kunovics olduğunu savunanlar vardır. Yalnız bu iddia Osmanlı kaynakları tarafından doğrulanamamıştır. Zira Macar meseleleri hakkında genellikle sağlam bilgi sahibi olan Peçevi'ye göre “*Yahyalı ve Sofî Mehmed Bey ... ol hinde Varat sancağı beyi bulunmağla*” Gyula kalesinin teslimi onun tarafından sağlandı.⁴⁵ Burada bir yazılış veya okunuş hatası yapıldığı aşikârdır çünkü Várad bu tarihte Osmanlı idaresi altında değildi. Bu yüzden burada kast olunan sancağın, beyinin adının Mehmed olduğunu bildiğimiz Arad olmalıdır. Yahyalı lakabı ise bu sülaleye bağlı olduğuna tanıklık etmektedir. Mehmed Bey'in çağdaşı olan Âşık Çelebi'nin de aynı görüşü öne sürdüğü Peçevi'nin yazdıklarından daha da önemli ve bizim açımızdan son derece rahatlatıcıdır.⁴⁶ Ayrıca şuna da değinmek istiyorum: Yukarıda söylenenlerin ve bu konuda daha önce yazdıklarımın⁴⁷ ışığı altında, ilk Gyula beyinin Ali adında birisi olduğunu inandırıcı bulmuyorum.⁴⁸

Yahyalılardan üç kişinin Budin beylerbeyliğine atanmış, üç kişinin ise birer sancak kurmakla görevlendirilmiş olması bu ailenin ilk dönemde ne kadar nüfuzlu olduğunu ve faaliyet alanını Balkan bölgelerinden büyük ölçüde Macar topraklarına aktardığını açık bir şekilde gösteriyor. Siyasî güçleri yanında bu ocağa bağlı olanların başta kudretlerini aksettiren inşaatlar yaptıkları ve zevklerini yansıtan edebiyat dalında kültüre de katkı sağladıkları kuşkusuzdur.⁴⁹

Bir tek kişi ile olsa da, Balkanların yine oldukça kalabalık ve faal ailesi olan Mihaloğulları da Osmanlı Macaristanı'nda temsil edilmektedir. Derviş Bey'e İstolni Belgrad sancağı verildiği zaman yerine Rumili subaşılardan Yahşi Bey oğlu Hızır tayin edildi.⁵⁰ Bu açıklamanın yanlış olmadığını Tayyib Gökbilgin'in Mihaloğulları hakkında verdiği şecere doğrulamaktadır.⁵¹

Şimdi daha önce pek bilinmeyen, ancak vaktiyle önemli bir Arnavut ailesinden ve onun Macar topraklarında bulunan temsilcilerinden kısaca söz etmek istiyorum. Mevzuubahis sülale eski Arnavut aristokratlarından sayılan

⁴⁴ Miklós Istvánffy, *Magyarok dolgairol irt históriája. Tállyai Pál XVII. századi fordításában*. Sajtó alá rendezte Péter Benits. I/2, 13–24. könyv, Balassi Kiadó, Budapest 2003, s. 406.

⁴⁵ İbrahim Peçevi, *Tarih-i Peçevî*, Yer ve tarih yok, s. 420–421.

⁴⁶ Balázs Sudár, *A Palatics-kódex török versgyűjteményei. Török költészet és zene a XVI. századi bódoltságban*. (Humanizmus és reformáció, 29.) Balassi Kiadó, Budapest 2005, s. 61, not 203.

⁴⁷ Géza Dávid, “Arad ve Gyula Sancakbeyleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 120 (1999), 55-70.

⁴⁸ Sadık Müfit Bilge, *Osmanlı'nın Macaristanı. Osmanlı hâkimiyetindeki Macaristan'ın tarihî coğrafyası ve idarî taksimâtı (1526–1718)*, Kitabevi, İstanbul 2010, s. 271.

⁴⁹ Örnekler için bkz. Aleksandar Fotić, “Yahyapaşa-oğlu Mehmed Pasha's *evkaf* in Belgrade”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 54 (2001), s. 437–452, B. Sudár, *A Palatics-kódex török versgyűjteményei*, s. 55.

⁵⁰ G. Dávid–P. Fodor, “*Az ország ügye mindenek elött való*”, s. 50, 61.

⁵¹ M. Tayyib Gökbilgin, “Mihal-oğulları”, *İslâm Ansiklopedisi*, VIII. Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1987⁴, s. 290.

Araniti veya Arianiti'lerdir. Önemlerini Arianiti Comneno'nun hükümdar İskender (Skander) Bey'in damadı olduğu da ispat ediyor.⁵² Bunlar Osmanlılara karşı uzun süre savaşmışlardır. Bu doğru ise de karşılıklıdakiler daha 1441'de Aranid nökeri olan Albos'a tımar olarak bir köy bağışlanmasını başardılar.⁵³ Arnavut bölgesi tamamen fethedildikten sonra ailenin bir kolu İtalya'ya sığındı. Sülalenin eski yerlerinde kalan üyeleri ise İslamiyeti kabul ettiler. Ancak nüfuzlarını kaybetmediler. (Babinger'e göre son Arianiti 1551'de Parma Savaşı'nda öldü.)⁵⁴ Ancak 1602'de Guglielmo adlı bir Araniti'nin deniz seferlerinde üstün başarı göstermiş olduğunu öğrendiğimizde ailenin devam ettiğini kabul etmemiz gerek.⁵⁵ Hatta 1924 yılında Arnavut devleti İçişleri Bakanı Mustafa Aranitas adlı biriydi.⁵⁶ Doğal olarak bu kişi ailenin mühtedi soyundan gelmiş olmalıdır. Ailenin mühtedilerinden ilk olarak Mahmud adlı birisi kaynaklarda saptanabiliyor. Bu kişi Himara ve çevresi sancakbeyliğine getirildi, yalnız oraya gittiğinde hiddetlenen halk onu parçalayarak öldürdü.⁵⁷ Oğlu Ali Bey, Kanina, Ergiri Kasrı ve Berat yakınlarında kimi köylerin sahibi olan bir zaimdi.⁵⁸ Daha sonra Prizrin; Mayıs 1522'de ise Avlonya beyi olmuş, nihayet Rodos kuşatması sırasında ölmüştü.⁵⁹

Macar topraklarında karşımıza çıkan ilk Aranid 1546'da Budin alaybeyi görevinde bulunan Mahmud'dur.⁶⁰ Onun bu vazifeden tam olarak ne zaman ayrıldığını bilmiyoruz, fakat çok büyük bir ihtimalle 1552'den 1559'a kadar

⁵² Franz Babinger, "Arianiti Comneno, Schwiegervater Skanderbegs", *Aufsätze und Abhandlungen zur Geschichte Südosteuropas und der Levante*. III. München 1976, s. 257–265.

⁵³ Halil İncelik, *Hicri 835 tarihli sûret-i defter-i sancak-i Arvanid*. (Türk Tarih Kurumu Yayınları, XIV/1.) Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1954, s. 86.

⁵⁴ Franz Babinger, *Das Ende der Arianiten*. (Bayerische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse. Sitzungsberichte, Jahrgang 1960, Heft, 4.) München 1960, s. 86.

⁵⁵ Peter Bartl, *Der Westbalkan zwischen spanischer Monarchie und osmanischem Reich. Zur Türkenkriegsproblematik an der Wende vom 16. zum 17. Jahrhundert*. (Albanische Forschungen, 14.) Harrassowitz, Wiesbaden 1974, s. 151, not 27.

⁵⁶ Ekrem Bey Vlora, *Lebenserinnerungen. Band II (1912 bis 1925)*. (Südosteuropäische Arbeiten, 67.) R. Oldenbourg Verlag, München 1973, s. 184.

⁵⁷ F. Babinger, *Das Ende der Arianiten*, s. 16–17, not 4, 19.

⁵⁸ Mustafa L. Bilge, "Arnavutluk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, III, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1991, s. 386, Halil İncelik, Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğuna. XV. asırda Rumeli'de hristiyan sipahiler ve menşeleri. *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*, I, (Türk Tarih Kurumu Yayınları, XI/6^a.) Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987², s. 162.

⁵⁹ Ömer Lütfi Barkan, H. 933–934 (M. 1527–1528) malî yılına ait bir bütçe örneği. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XV (1953–1954), s. 303 ve not 1, Kemal Paşa-zâde, *Tevarih-i Âli Osman. X. defter*. Haz. Ş. Severcan. (Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVIII/13.) Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1996, s. 159.

⁶⁰ Gy. Káldy-Nagy, *A Budai szándzsák 1559. évi összeírása*, s. 164, not 192, s. 168, not 197, s. 198, not 242, s. 211, not 255, s. 212, not 257, s. 213, s. 217, not 265, s. 218, not 267.

Solnok (Szolnok) sancağının ilk beyi de kendisiydi.⁶¹ Bundan sonra onu izleyebildiğimiz 1573 yılına kadar çeşitli Macar sancaklarında görevde bulunuyordu; bu arada Solnok'a iki defa da dönmüştü.⁶² Bölgede bu dönemde bir başka Mahmud Bey de sancaktan sancağa dolaştığından ikisini karıştırmamak için kâtipler Aranid lakabını oldukça sistematik bir şekilde adı önüne veya üstüne eklediler.⁶³ Onun dışında 1550'li yıllarda iki başka Aranid'i de saptayabildim.⁶⁴ Bunlardan biri Çirmen'den Macar bölgelerine gelmişti.⁶⁵ Nihayet 1593 veya 1595 civarında "*Aranid oğlu Mahmud beg evladından Bektaş*" beye yine Solnok sancağına getirildiğinde rastlıyoruz.⁶⁶ Daha sonra bu aile de gözlerimizin önünden kayıp olup gidiyor.

1566'da Arslan Paşa'nın idamıyla Budin'de yeni bir evre, Sokolluların devri başladı. En uzun süre, 12 yıl vilayetin başında duran Sokollu Mustafa Paşa 16'ncı yüzyıl Macaristan'ı Osmanlı yöneticilerinin kuşkusuz en iyi tanınan şahsiyetidir.⁶⁷ Buna rağmen, onunla ilgili, nitelik ve nicelik açısından da çok yönlü tüm verilerden de yeterli ölçüde yararlanılmış olduğunu söyleyemeyiz. Bir taraftan çağdaş biyografisi, -üzerinde uzun müddetten beri çalışılmakla birlikte - henüz çıkmadı.⁶⁸ Öte yandan Viyana'da bulunan kendi arz ve mektuplarını içeren bir defterin⁶⁹ en önemli bir iki belgesi bu risaleden istifade eden Jacob'un dikkatinden kaçtı.⁷⁰ Bunların dışında Budin paşalarının Macarca mektuplarının önemli bir kısmı onun imzasını taşıyor.⁷¹ Son olarak ona hitaben İstanbul'dan yollanan hükümleri anmamız lazım.⁷² Hepsini ve döneme ait başka defter ve kayıtları da kullanarak onun hakkında geniş bir monografi hazırlanabilir.

Sokollu Mustafa Paşa'nın 1578 yılındaki idamından sonra, aile fertleri padişahın gözünden düşmedi. Bunun neticesinde meselâ 1585'te Zigetvar

⁶¹ G. Dávid, "Mohács–Pécs 16. századi bégjei", s. 74–75.

⁶² BOA, Maliye defteri 563, çeşitli yerler.

⁶³ Aynı defter, çeşitli yerler.

⁶⁴ Gyula Káldy-Nagy, *Kanuni devri Budin tabrir defteri (1546–1562)*, (Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 177.) Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1971, s. 307, not 378, Gy. Káldy-Nagy, *A Budai szándzsák 1559. évi összeírása*, s. 164, not 1.

⁶⁵ Wien, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Ehemalige Konsularakademie, Krafft 284, foto 549.

⁶⁶ BOA, A. NŞT 1141, s. 88.

⁶⁷ Gyula Káldy-Nagy, "Budini beylerbeyi Mustafa paşa", *Bulleten* 210 (1990), s. 649–663, Géza Dávid, "Szokollu Musztafa budai pasa (?–1578)", *Nagy képes millenniumi arcképcsarnok. Száz portré a magyar történelemből*. Editör Árpád Rácz, Rubicon–Aquila-könyvek, Budapest (1999), s. 80–81.

⁶⁸ Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, Keleti Gyűjtemény, Török O. 215.

⁶⁹ Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Ehemalige Konsularakademie, Krafft 137.

⁷⁰ Georg Jacob, *Türkische Urkunden aus Ungarn*. Heft 1–3, Veröffentlichungen der Doktor-Hermann-Thorning Gedächtnis-Stiftung, Köln 1917–1919.

⁷¹ *A budai basák magyar nyelvű levelezése I. 1553–1589*. Szerk. Sándor Takáts, Ferencz Eckhart, Gyula Szekfű, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1915.

⁷² Başbakanlık Osmanlı Arşivi mühimme defterlerinden söz konusu devri kapsayan ciltler.

(Szigetvár)'a tayin edilen Mehmed Bey, merkezde tutulan ümera listesine kaydolunduğu zaman kâtiplerin biri hiç çekinmeden sancağın “*Sabıkan Vidin begi olub Budun'da maktul olan vezir Mustafa Paşa'nun oğlu Mehmed Bege*” verildiğini yazdı,⁷³ başka bir kâtip ise gerçeği biraz güzelleştirerek yalnız müteveffa Mustafa Paşa'dan bahsetti.⁷⁴ Bir dönem Sokollulardan pek fazla haberimiz yok. 1630'lu yıllarda Kanije (Kanizsa) paşası olan İbrahimpaşazade Hacı Hasan Paşa'nın,⁷⁵ anne tarafından ise de, Sokollu ailesinden gelmiş olduğu kral naibi (palatin) Miklós Esterházy'ye yolladığı bir mektubundan anlaşılıyor. Kendi hakkında şunu yazıyor: “*Mi Nagyságos Szokolovit Haszán Pasa*”, yani biz Sokollu Hasan Paşa hazretleri.⁷⁶ Aynı zamanda kendisinin bugün Pécs şehrinde duran Yakovalı Hasan Paşa Camii'nin banisiyle aynı şahıs ve ailenin Memibeyoğullarıyla da akraba olduğunu Balázs Sudár oldukça inandırıcı bir biçimde kanıtlamaya çalıştı.⁷⁷ Lajos Fekete söz konusu İbrahim Paşa kardeşlerinin de yüksek rütbelere sahip olduklarını tespit edebildi. Ailenin şu veya bu şekilde yolu Südde-i Saadete düşen fertleri lobcilik faaliyetinden kaçınmadılar. Mesela az önce anılan Hasan, hacdan dönüşünde İstanbul'da kısa süreli kalışı sırasında kardeşine iyi bir sancakbeyliği için devreye girdi. Benzer şekilde babası da dalancılık alanında oldukça faaldi.⁷⁸

Bir sülaleye bağlı olmayan fakat birbirleriyle bağlantılı olan kişilerden ilk olarak doğudan gelen dört veya beş şahsiyeti anmak istiyorum. Bunların birlikte Macaristan'a ulaştıklarını Istvánffy'den öğreniyoruz. Bu hümanist tarihçiye göre İran Şahı Tahmasp'a karşı hazırladıkları bir komplodan sonra sultan Süleyman'ın yanına kaçmışlardır. Bunların ilki, vakanüvise göre şahın kızkardeşiyle evli olan Ulama idi. Geri kalan dört zat ise Kanber, Deriel, Mehmed Han ve Velican idi.⁷⁹ İşin gerçekten ilginç tarafı zikredilen beş şahıstan dördünü Macar serhatlerinde birbirine yakın yerlerde sancakbeyi görevinde bulabilmemizdir. Belki Deriel de buralara geldi, yalnız adı yanlış yazıldığı için kim olduğu kolay kolay tespit edilemez. Ulama'nın Tekeli boyuna bağlı olduğu kesin olduğu gibi Velican'ın da onun akrabası olduğunu biliyoruz⁸⁰. Diğerleri de

⁷³ BOA, *Kepeci* 262, s. 25.

⁷⁴ BOA, *Kepeci* 244, s. 169.

⁷⁵ BOA, *Kepeci* 266, y. 15^v.

⁷⁶ [Lajos] Merényi, “A kanizsai végek történetéhez”, *Hadtörténelmi Közlemények*, X (1897), s. 263.

⁷⁷ Balázs Sudár, *A pécsi Jakováli Haszán pasa-dzsámi*, Műemlékek Nemzeti Gondnoksága. Budapest 2010, s. 16–24.

⁷⁸ Ludwig Fekete, *Türkische Schriften aus dem Archive des Palatins Nikolaus Esterházy, 1606–1645*, Fürst Paul Esterházy, Budapest 1932, s. LX, 149–153, 158, 365–369, 375–376.

⁷⁹ M. Istvánffy, *Magyarok dolgairól történetiája*, s. 60.

⁸⁰ Jean-Louis Bacqué-Grammont, “Études turco-safavides, XVI: Quinze lettres d'Uzun Süleyman Pasa Beylerbey du Diyar Bekir (1533–1534)”, *Anatolia Moderna/ Yeni Anadolu*, 1 (1991) s. 167, 168, 170.

büyük olasılıkla aynı veya o bölgedeki başka bir kabilenin üyeleri idi.⁸¹ Adları geçenlerden Ulama uzun bir süre için Balkanlarda görevde bulundu, ayrıca beş kez eski Macar Krallığı topraklarında yöneticiydi. Yalnız İran savaşları sırasında – her halde o mntıkların dilini, gelenek ve göreneklerini iyi bildiği için – geçici olarak o taraflara atandı.⁸² Kanber Ali Bey'i Erdel'in daha sonra bir daha görülmeyen “Yaylak ve Makrak” livasının başında 1551'de⁸³; Mehmed Han'ı iki kez Pojega ve Ösek; bir kez ise İzvornik (Zvornik)'te 1549 sonu ve 1551 Ekimi arasında⁸⁴; Velican'ı ise İstolni Belgrad ve İzvornik'te 1550–1551 yıllarında,⁸⁵ daha sonra belki Estergon⁸⁶; Siçen (Szécsény)⁸⁷ ve ölüm yeri olan Filek'te 1560'lı yıllarda görüyoruz.⁸⁸

Bu doğru klanın aksine ilk dönem Budin vilayetinin belki de en renkli ve ilginç şahsiyeti olan, Kasım Bey idi. Bu zat ihtimalen Hırvat asıllı idi. Ancak kariyerinin ilk safhasında Yahyapaşaoğlu Mehmed Bey'in voyvodası olduğundan bu klanla uzun süre ilişkisini sürdürbilmişti. Kasım Bey/Paşa bu yüzden kendi adamlarından oldukça kalabalık bir gurup oluşturabildi. Bu gruba dahil olan voyvoda, kâtip, bevrap ve başka hizmet erbabı, normal gelirleri dışında – büyük ihtimalle patronları sayesinde – kendilerine çeşitli, küçük-büyük gayrimenkuller de sağlayabildiler. Bu tür mezraa, değirmen, çayır ve tarlaları özellikle Kasım'ın ilk sancakbeyi olduğu Mohaç sancağının Mufassal Defterlerinden takip edebiliyoruz.⁸⁹ Fakat bazılarının izi Kasım'ın Temeşvar beylerbeyi olduğu zaman kaleme alınan tahrirde⁹⁰ de mevcut.⁹¹ Kasım Voyvoda, Bey/Paşa ile adamlarının ne tür gizli faaliyetlere giriştiklerini ve kendi menfaatleri için ne çeşit kurnazlıklara başvurduklarını yer darlığından burada dile getiremiyoruz.

Nihayet Balázs Sudár'ın yeni çıkan bir makalesinde kendilerinden söz edilen ve 17'nci yüzyılın ilk çeyreğinde faal üç Macar asıllı ve birbirleriyle büyük ihtimalle işbirliğinde bulunan İskender, Deák (Kâtip) Mehmed ve Macaroğlu Ali Paşa'dan oluşan bir ağdan haberdar oluyoruz.⁹²

⁸¹ Mehmed Han'ın Zulkadiri olduğunu örneğin İ. Peçevi (*Tarih-i Peçevî*, s. 39) öne sürüyor.

⁸² Géza Dávid, “Egy távolról jött oszmán főember a magyar végeken: Ulama bég”, *Keletkutatás*, 2002. ősz–2006. tavasz, s. 62–82.

⁸³ F. M. Emecen–İ. Şahin, “Osmanlı taşra teşkilâtı”, s. 64.

⁸⁴ F. M. Emecen–İ. Şahin, A.g.m., s. 61.

⁸⁵ F. M. Emecen–İ. Şahin, A.g.m., s. 62, BOA, *Kepeci* 209, s. 96.

⁸⁶ BOA, *Mühimme defteri* 2, s. 119/1202.

⁸⁷ BOA, *Mühimme defteri* 4, s. 54/569.

⁸⁸ BOA, *Kepeci* 74, s. 421.

⁸⁹ BOA, *Tapu defteri* 441, 443.

⁹⁰ BOA, *Tapu defteri* 298.

⁹¹ Ayrıntılar için bkz. Géza Dávid, “Kászim vojvoda, bég és pasa”, I–II. *Keletkutatás* 1995. ősz [1997], s. 53–66, 1996. tavasz [2000], s. 41–56.

⁹² Balázs Sudár, “İszkender és Bethlen Gábor: a pasa és a fejedelem”, *Századok* 145 (2010), s. 994.

Bu aile ve grupların gerçek gücünü, neyi ve ne kadar etkileyebildiklerini, beklenenin ötesine giden tutumlarını merkezin hangi ölçüde frenleyebildiğini veya frenlemek istediğini, onlarla ne tür iç siyaset oyunlarına girdiğini yeterince bilmiyoruz. Bu soruların bazılarında yazılı metin kalmadığı için belki de hiç bir zaman cevap veremeyeceğiz. Bir şey belli: Üzerinde durduğumuz dönemde sistem oldukça aksamaz yürüyordu. Bunun en önemli nedenlerinden biri, belki de en önemlisi, sadakaları satın alınan üst düzey yöneticilerine olağanüstü iyi gelir sağlanmış olması, ayrıca da hem prestij, hem imkânlar açısından özel duruma sahip olmalarıdır.

Kaynakça

a. Arşiv belgeleri:

Budapest, Magyar Tudományos Akadémia,
Keleti Gyűjtemény, Török O. 215
İstanbul, Başbakanlık Osmanlı Arşivi,
A. NŞT 1141
Kepeci 74, 209, 214, 218, 244, 262, 266
Maliye defteri 34, 563
Mühimme defteri 1, 2, 4
Tapu defteri 298, 441, 443
Wien, Haus-, Hof- und Staatsarchiv,
Ehemalige Konsularakademie, Krafft 137, 284.
Wien, Österreichische Nationalbibliothek,
Türk. Hss. Mxt. 632 (Flügel 1376).

b. Kitaplar ve makaleler:

- A budai basák magyar nyelvű levezése I. 1553–1589.* Editör Sándor Takáts, Ferencz Eckhart, Gyula Szekfű, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1915.
- Austro-Turcica 1541–1552. Diplomatiscbe Akten des habsburgischen Gesandtschaftsverkehrs mit der Hohen Pforte im Zeitalter Süleymans des Prächtigen.* Haz. Srećko M. Džaja–Günter Weiß. (Südosteuropäische Arbeiten, 95.) R. Oldenbourg Verlag, München 1995.
- ALTAYLI, Yasemin, “Budın beylerbeyi Arslan Paşa (1565–1566)”, *OTAM*, 19 (2006), s. 33–51.
- BABINGER, Franz, *Hans Dernschwams Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel und Kleinasien (1553/55)*, Duncker und Humblot, München–Leipzig 1923.
- BABINGER, Franz, *Das Ende der Arianiten.* (Bayerische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse. Sitzungsberichte, Jahrgang 1960, Heft, 4.) München 1960.
- BABINGER, Franz, “Arianiti Comneno, Schwiegervater Skanderbegs”, *Aufsätze und Abhandlungen zur Geschichte Südosteuropas und der Levante.* III. München 1976, s. 257–265.
- BACQUÉ-GRAMMONT, Jean-Louis, “Etudes turco-safavids, XVI: Quinze lettres d’Uzun Suleyman Pasa Beylerbey du Diyar Bekir (1533–1534)”, *Anatolia Moderna/Yeni Anadolu* 1 (1991), s. 137–186 + 15 belge.
- BARKAN, Ömer Lütü, H. “933–934 (M. 1527–1528) malî yılına ait bir bütçe örneği”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XV (1953–1954), s. 251–329.

- BARTL, Peter, *Der Westbalkan zwischen spanischer Monarchie und osmanischem Reich. Zur Türkenkriegsproblematik an der Wende vom 16. zum 17. Jahrhundert.* (Albanische Forschungen, 14.) Harrassowitz, Wiesbaden 1974.
- BAŠAGIĆ, Safvet Beg, *Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u turskei carevimi.* Matica hrvatska, Zagreb 1931.
- BİLGE, Mustafa L., “Arnavutluk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* III. Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1991, s. 383–390.
- BİLGE, Sadık Müfit, *Osmanlı'nın Macaristanı. Osmanlı hâkimiyetindeki Macaristan'ın tarihî coğrafyası ve idarî taksimatı (1526–1718),* Kitabevi, İstanbul 2010.
- DÁVID, Géza, “Kászim vojvoda, bég és pasa”, I–II. *Keletkutatás*, 1995. ősz [1997], s. 53–66, 1996. tavasz [2000], s. 41–56.
- DÁVID, Géza, “Arad ve Gyula sancakbeyleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 120 (1999), s. 55–70.
- DÁVID, Géza, “Mohács–Pécs 16. századi bégjei”, *Pécs a törökörban.* (Tanulmányok Pécs történetéből, 7.) Pécs Története Alapítvány, Pécs 1999, s. 51–87.
- DÁVID, Géza, “Szokollu Musztafa budai pasa (?–1578)”, *Nagy képes millenniumi arcképcsarnok. Száz portré a magyar történelemből.* Editör Árpád Rác. Rubicon–Aquila-könyvek, Budapest 1999, s. 80–81.
- DÁVID, Géza, “A Life on the Marches: the Career of Derviş bey”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, LIV (2001), s. 411–426.
- DÁVID, Géza, “Egy távolról jött oszmán főember a magyar végeken: Ulama bég”, *Keletkutatás*, 2002. ősz–2006. tavasz, s. 62–82.
- DÁVID, Géza–FODOR, Pál, “Az ország ügye mindenké elött való.” *A szultáni tanács Magyarországra vonatkozó rendeletei (1544–1545, 1552).* “Affairs of State Are Supreme”. *The Orders of the Ottoman Imperial Council Pertaining to Hungary (1544–1545, 1552).* (História könyvtár, okmánytárak.) História–MTA Történettudományi Intézete, Budapest 2005.
- EMECEN, Feridun M.–ŞAHİN, İlhan, “Osmanlı taşra teşkilâtının kaynaklarından 957–958 (1550–1551) tarihli sancak tevcih defteri”, *Belgeler* 23 (1999), s. 53–121.
- FEKETE, Ludwig, *Türkische Schriften aus dem Archive des Palatins Nikolaus Esterházy, 1606–1645.* Fürst Paul Esterházy, Budapest 1932.
- FEKETE, Lajos, *Budapest a törökörban.* (Budapest története III.) Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest 1944.
- FOTIĆ, Aleksandar, “Yahyapaşa-oğlu Mehmed Pasha's evkaf in Belgrade”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 54 (2001), s. 437–452.
- GÉVAY, Antal, *A' budai pasák.* Strauss Antal özvegye, Bécs 1841.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib, “Kanunî Sultan Süleyman devri başlarında Rumeli eyaleti, livaları, şehir ve kasabaları”, *Belleten*, XX/78 (1956), s. 247–285.

- GÖKBİLGİN, M. Tayyib. "Mihal-oğulları", *İslâm Ansiklopedisi*, VIII. Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1987, s. 285–292.
- İNALCIK, Halil, *Hicrî 835 tarihli sûret-i defter-i sancak-i Arvanid*. (Türk Tarih Kurumu Yayınları, XIV/1.) Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1954.
- İNALCIK, Halil, "Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğuna. XV. asırda Rumeli'de hristiyan sipahiler ve menşeleri", *Fatih devri üzerinde tetkikler ve vesikalar*. I. (Türk Tarih Kurumu Yayınları, XI/6^a.) Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987, s. 137–184.
- İPÇİOĞLU, Mehmed, "Kanunî Süleyman'ın Estergon (Esztergom) seferi 1543. Yeni bir kaynak", *Osmanlı Araştırmaları*, X (1990), s. 137–159.
- ISTVÁNNFFY, Miklós, *Magyarok dolgairól irt históriája. Tállyai Pál XVII. századi fordításában*. Sajtó alá rendezte Péter Benits. I/2, 13–24. könyv, Balassi Kiadó, Budapest 2003.
- JACOB, Georg, *Türkische Urkunden aus Ungarn*. Heft 1–3, Veröffentlichungen der Doktor-Hermann-Thorning Gedächtnis-Stiftung, Kiel (1917–1919).
- KÁLDY-NAGY, Gyula, *Harács-szedök és ráják. Török világ a 16. századi Magyarországon*. (Kőrösi Csoma kiskönyvtár, 9.) Akadémiai Kiadó, Budapest 1970.
- KÁLDY-NAGY, Gyula, *Kanuni devri Budin tabrir defteri (1546–1562)*. (Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 177.) Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1971.
- KÁLDY-NAGY, Gyula, *A Budai szandzsák 1559. évi összeírása*. (Pest megyei múltjából, 3.) Pest megyei Levéltár, Budapest 1977.
- KÁLDY-NAGY, Gyula, "Budın beylerbeyi Mustafa paşa", *Bulleten*, 210 (1990), s. 649–663.
- KEMAL PAŞA-ZÂDE, *Tevarih-i Âl-i Osman*. X. defter. Haz. Ş. Severcan. (Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVIII/13.) Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1996.
- KÖHBACH, Markus, *Die Eroberung von Füleke durch die Osmanen 1554. Eine historisch-quellenkritische Studie zur osmanischen Expansion im östlichen Mitteleuropa*. (Zur Kunde Südosteuropas, II/18.) Böhlau, Wien–Köln–Weimar 1994.
- KUNT, İ. Metin, *The Sultan's Servants. The Transformation of Ottoman Provincial Government, 1550–1650*. (The Modern Middle East Series, 14.) Columbia University Press, New York 1983.
- MERÉNYI, [Lajos], A kanizsai végek történetéhez. *Hadtörténelmi Közlemények*, X (1897), s. 258–265.
- NEUMANN, Hubert, Türkische Urkunden zur Geschichte Ungarns und Polens. *Der Islam*, 8 (1918), s. 113–133.
- PEÇEVÎ, İbrahim, *Tarih-i Peçevî*. I. Yer yok, tarih yok.
- REINDL, Hedda, *Männer um Bayezid. Eine prosopographische Studie über die Epoche Sultan Bayezids II. (1481–1512)*. (Islamkundliche Untersuchungen, 75.) Klaus Schwarz Verlag, Berlin 1983.

- RÖMER, Claudia, “Einige Urkunden zur Militärverwaltung Ungarns zur Zeit Süleymāns des Prächtigen”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, XLIII (1989), s. 23–80.
- RÖMER, Claudia, “On Some *Huşş*-Estates Illegally Claimed by Arslan Paşa, Beglerbegi of Buda 1565–1566”, *Studies in Ottoman History in Honour of Professor V. L. Ménage*. Editör C. Heywood and C. Imber, ISIS, Istanbul 1994, s. 297–318.
- SUDÁR, Balázs, *A Palatics-kódex török versgyűjteményei. Török költészet és zene a XVI. századi hódoltságban.* (Humanizmus és reformáció, 29.) Balassi Kiadó, Budapest 2005.
- SUDÁR, Balázs, *A pécsi Jakováli Haszan pasa-dzsámi.* Múemlékek Nemzeti Gondnoksága, Budapest 2010.
- SUDÁR, Balázs, Iszkender és Bethlen Gábor: a pasa és a fejedelem. *Századok*, 145 (2011), s. 975–996.
- THÚRY, József, *Török történetírók. II. (1521–1566).* (Török-magyarkori történelmi emlékek. Második osztály: írók.) Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1896.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Çandarlı vezir ailesi.* (Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII/66.) Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1974.
- VLORA, Ekrem Bey, *Lebenserinnerungen. Band II (1912 bis 1925).* (Südosteuropäische Arbeiten, 67.) R. Oldenbourg Verlag, München 1973.
- ZIROYEVIC, Olga, *Tursko vojno uredjenje u Srbiji (1459–1683).* *L'organisation militaire turque en Serbie (1459–1683)*, Istorijski Institut, Belgrad 1974.